

INTRODUCERE

„Forța mea creatoare își are rădăcinile în relația pe care am avut-o cu mama... așa și-ar fi putut scrie Goethe mottoul propriei biografii.”

– Sigmund Freud¹

Inima unei mame se zbate cel mai adesea între teama de a-și pierde fiul și dorința de a-l vedea reușind în viață. Stările prin care trece sunt mult mai complexe decât lasă să se întrevadă atmosfera de excepțională tandrețe care însoțește cele mai multe nașteri. În ciuda faptului că unele sentimente rămân acolo pentru totdeauna, modul în care ele se exprimă evoluează: fiecare etapă a vieții se vede marcată de provocări specifice, a căror miză este însăși legătura dintre ei doi și care amenință uneori o relație aparent idilică, până atunci.

În ceea ce-l privește pe fiu, ambiția sa de a rămâne beneficiarul exclusiv al iubirii materne este temperată de dorința de a se desprinde de ea pentru a câștiga recunoașterea semenilor și a

¹ În *L'Inquiétante étrangeté et autres essais*, Gallimard, 1985.

Relația mamă-fiu

cunoaște o iubire cel puțin la fel de valorizantă, fără a da totuși impresia că o detronează pe regina-mamă!

Ființa umană trăiește și se simte fericită (sau nefericită) atunci când se află într-o relație sau face parte dintr-un cerc de relații, iar relația cu mama le guvernează pe toate celelalte. Amprenta acestei relații este permanentă. Ea le va influența decisiv pe toate cele care vor urma.

Așa încât cuvântul „între“, care apare încă din titlu și face legătura dintre fiu și mama sa, este menit să atragă atenția asupra importanței covârșitoare a ceea ce trăiesc și unul și celălalt și a ceea ce se transmite de la unul la celălalt. Fiindcă, de la început, mama și fiul nu pot exista în afara acestei relații, cartea de față încearcă să transmită că a fi atent la ce simte unul sau celălalt înseamnă a te îngriji cu adevărat de această legătură privilegiată. Și că fiecare dintre ei are de câștigat dacă se îngrijește de această relație încă de la început.

O relație se dezvoltă ca un dialog, mai mult sau mai puțin armonios, în care niciuna dintre părți n-ar trebui să existe în detrimentul celeilalte. Vom vedea, de exemplu, că dincolo de această relație idealizată, o mamă posesivă poate fi abuzivă, dar și că anumite comportamente ale fiului sunt ecoul unor așteptări mai mult sau mai puțin implicite ale mamei. Vom vedea cum o mamă poate să-i dea voie – sau nu – fiului să existe în afara ei. Și cum, în cel mai bun caz, atitudinea ei reflectă tot mai puțin visurile ei de copil sau fanteziile ei de femeie, pentru a se adapta treptat realității fiului ei.

Fiecare etapă a vieții are bucuriile și necazurile ei. Problemele întâlnite în fiecare etapă sunt abordate aici în ordine cronologică.

Dacă, la începutul cărții, punctul de vedere al mamei pare a fi cel privilegiat, importanța acordată responsabilității fiului

crește pe măsură ce el își afirmă identitatea și își dezvoltă personalitatea. De fapt, odată ce dobândește mai multă autonomie și devine conștient de influența lui asupra relației, fiul învață să jongleze cu sentimentele, ale lui și ale mamei. Reacțiile lui, mai mult sau mai puțin deliberate, capătă importanță. Ele modifică echilibrul fuzional primordial, punând sub semnul întrebării sau înlocuind reacțiile mamei, care se simte irelevantă. A ține cont de reacțiile ei este un factor care asigură stabilitate relației.

Mai mult, un bărbat poate rămâne indiferent, chiar detașat, la aflarea veștii că va fi tată, în timp ce, încă din primele momente ale sarcinii, embrionul ia cu asalt corpul mamei și îl ocupă cu totul. Acolo, nevăzută, neștiută de nimeni, începe să se țeasă această intimă relație primordială dintre mamă și fiu, iar când ne gândim la ea avem tendința, cel puțin într-o primă fază, să-l excludem pe tată. În timp ce mama este prima persoană – dar și prima femeie – care își cunoaște fiul, pentru ea el este deopotrivă și băiatul care n-a fost, și bărbatul care nu va fi niciodată. Este „alter egoul“ ei, care o face să-și pună neîncetat întrebări legate de propria capacitate de a fi mamă, dar și de a rămâne sau de a deveni femeie.

Dar tatăl nu este absent decât în aparență. Această reuniune intimă, la care nimeni nu pare să fi fost invitat, este, de fapt, populată sau parazitată de tot felul de figuri mai mult sau mai puțin fantomatice, în special paterne, fie că e vorba de tatăl copilului sau de cel al mamei.

În ce privește dimensiunea psihică, problemele apar cel mai adesea dintr-un sentiment de fragilitate, compensată de o idealizare cu un impact atât de puternic, încât te împiedică să trăiești în realitate. Soluțiile pe care le propun aici te vor ajuta să nu mai recurgi la această idealizare paralizantă, fără să renunți însă la promisiunea fericirii pe care ea o exprimă. Dar pentru ca fericiri-

Relația mamă-fiu

rea să nu fie doar o pojghiță lucioasă sub care mocnesc discordii, resemnări și boli, vom ține cont și de posibilitatea ca acestea din urmă să existe în realitate.

De fapt, ele nu pot fi ignorate. Dacă ții cont de probabilitatea apariției lor, le vei atenua consecințele nefaste, în cazul în care se vor manifesta, și le vei putea depăși în situația în care nu le poți evita.

Gândită pentru a te ajuta, dragă cititorule, să înțelegi mai bine ce anume alimentează această legătură privilegiată și să te înțelegi mai bine prin intermediul ei, cartea de față poate fi abordată, în egală măsură, și în scop preventiv, și ca instrument de sprijin. Citind-o, îți vei da seama cât de important este pentru sănătatea noastră, a tuturor, să ne aplecăm cu toată atenția asupra acestei relații.

CAPITOLUL 1

Dorința de a avea un copil

Rolul important al tatălui

În psihanaliză se spune, de regulă, că atunci când aduce pe lume un copil, mama lasă asupra lui amprenta dorinței ei. Această dorință, prezentă, de altfel, încă de la începutul sarcinii, este adevăratul motor al vieții care urmează să se nască. În acest sens, este esențial să-și hrănească bine copilul, pentru a-l ajuta să se dezvolte corespunzător. Un copil nedorit sau a cărui concepere este marcată de rușine sau de un sentiment de vinovăție riscă să sufere consecințele toată viața. În plus, dorința care precede venirea pe lume a copilului nu este doar a mamei. Căci pentru a-l putea naște, ea a trebuit să se unească cu un bărbat! Și, de fapt, această dorință conjugată este cea care va îndruma pașii copilului în prima parte a vieții, până când se va simți el însuși cuprins de un imbold suficient de puternic ca să-și ia zborul și să-și găsească, la rândul lui, perechea. Așadar, participarea bărbatului – în rolul lui patern, care se referă la acel „altul decât mama” – este indispensabilă. Pentru ca viitorul copil să preia, la rândul lui, această dorință, să-și asume transmiterea ei și să o înțeleagă (cu bucurie) pentru a o da mai departe.

Tatăl este deci indispensabil pentru concretizarea dorinței (femeii) de a avea un copil și pentru a-i da o „formă” umană. Astfel, faptul că numele său este dat aceluși copil, în semn de recunoștință, îl va ajuta să se implice în creșterea acestuia. Însă

Relația mamă-fiu

doar numele tatălui nu este suficient; mulți copii cresc fără tată, chiar dacă le poartă numele. Poate pentru că mama l-a renegat sau pentru că el n-a mai vrut să-i recunoască fiul – mai mult decât și-a recunoscut ea dorința de a-i oferi acestuia un tată – sau poate că a „demisionat” definitiv!

Recunoașterea tatălui este esențială, fiindcă o degrevează parțial pe femeie de omnipotența sa maternă și îl ferește pe copil de riscul ca voința lui de putere să-l transforme într-un mic tiran.

Dorința de putere la copil

Dorința de putere este o modalitate a copilului de a se afirma, de a se exprima sau de a se evidenția folosindu-se de mijloace specifice vârstei: furie, capricii, crize de disperare, pentru a-și satisface o poftă sau a răspunde unei nevoi. Pentru el este un mijloc de scăpa de nesiguranță. Poate fi înțeleasă ca un drept legitim al copilului de a se dezvolta, dar se poate transforma și într-o sete de putere pentru a-i domina pe ceilalți, într-o manieră tiranică și abuzivă. Regăsim manifestări ale acestei porniri și la adulți, atunci când vor să-și exercite autoritatea asupra celorlalți, când dau dovadă de intransigență excesivă sau când vor să aibă dreptate cu orice preț. Așadar, în timp, copiii trebuie să învețe să se tempereze și să fie civilizați pe măsură ce cresc. Însușirea normelor de conviețuire socială le va permite să se pună în valoare într-un mod rezonabil. A învăța să se impună nu prin violență, dispreț, rigiditate, autoritarism arbitrar, de exemplu, ci datorită competențelor și abilităților lor este cel mai bun mijloc de a câștiga recunoașterea celorlalți și de a-și exercita autoritatea într-un mod sănătos.

O mamă care îi oferă recunoaștere tatălui copilului îi permite celui dintâi să-și asume rolul patern, iar celui de-al doilea să nu mai fie doar fiul mamei și să se poată împlini la rândul lui, mai târziu, ca tată, fără să se simtă vinovat.

Un fiu al cărui tată n-a fost exclus din universul lui se poate proiecta în viitor și se poate desprinde de mamă în condiții amabile – fără a căuta mai degrabă să ia locul tatălui. Astfel, problemele care vor apărea în relația dintre mamă și fiu – oricât de dramatice ar putea fi în unele momente – vor fi gestionate cu mai multă seninătate.

Copilul știe, intuitiv, că o viață se naște din doi oameni... Și totuși, femeia, căzând pradă demonilor ei interiori, nu pare să recunoască întotdeauna acest adevăr de domeniul evidenței. Ascultând doar de dorința ei (de a avea un copil), uită sau neglijează contribuția tatălui. Prin urmare, copilului îi va fi greu să se maturizeze și să distingă dorințele lui de cele ale mamei.

Acuplându-se, aparent, cu un bărbat, se poate ca, simbolic, să se acupleze, de fapt, cu altul – propriul tată –, pentru a-și înlocui mama sau, dimpotrivă, pentru a fuziona cu ea.

Claude îl crește singură pe Raphaël. Tatăl a avut voie să-l vadă pe copil o singură dată, în ziua în care s-a născut. De atunci, a fost ținut la distanță. Claude îl respinge. Când le vorbește despre el prietenilor, îl descrie ca pe un bărbat incapabil. Claude a decis că băiatul nu-și va cunoaște niciodată adevăratul tată. De când a fost suficient de mare ca să-i poată vorbi despre asta, i-a spus că tatăl ei este părintele lui. Copilul a crezut-o. Ea însăși îi spune tatălui ei pe nume. Tatăl femeii, o persoană de seamă și foarte înstărită dintr-un mare oraș de provincie, a zâmbit cu duioșie când a aflat că propria fiică l-a prezentat ca fiind tatăl micuțului Raphaël. N-a avut niciodată timp să se ocupe de ea altfel decât oferindu-i tot ce-și dorea în plan financiar și material.

„Oferindu-i“ fiul pe care nu l-a avut niciodată, Claude încerca să atragă atenția tatălui ei. Dorea să fie plăcută de acest bărbat

Relația mamă-fiu

bat, țintă constantă a criticilor virulente ale primei soții, mama lui Claude. Și nutrea speranța că și-l va însuși ea pe bărbatul mamei, că va prelua ea rolul de soție. N-a avut o relație incestuoasă propriu-zisă cu el, dar și-a conceput copilul „cu propriul tată”. Un copil aflat în pericol de a avea foarte mult de suferit dacă este menținut în această iluzie care confundă generațiile.

O femeie poate face un copil și „pe la spatele bărbatului” (pe care l-a ales, totuși, drept tatăl acestuia). Sau împotriva lui, detestând faptul că trebuie să apeleze la el, fiindcă nutrește o ură sau frică ancestrală față de bărbați. Îi smulge cumva virilitatea, negându-i în același timp paternitatea. Dorința de a avea un copil este deci încărcată de frică, de rușine sau de resentimente.

Fără să știe să exprime acest lucru, băiatul ar putea să nu se simtă cu-adevărat fiul tatălui său sau să-i fie rușine să devină bărbat, de teamă ca, la rândul lui, să nu fie detestat de propria mamă.

Prin urmare, dorința care guvernează nașterea unui copil este complexă. Marcat de dorința confuză a mamei sau tulburat de această dorință marcantă, fiul va avea dificultăți să stabilească adevărul despre originea sa dacă tatăl a fost eliminat din ecuație. Părăsirea „cuibului” și desprinderea de sub aripa maternă vor fi pentru el un test angoasant, greu de trecut.

Dar nu există reguli precise. Un alt băiat ar putea foarte bine să-și recunoască tatăl și dacă nu-i poartă numele și s-ar putea recunoaște în el, asta dacă mama îi permite bărbatului să recunoască copilul și, desigur, dacă el însuși acceptă să și-l asume... Important este însă ca dorințele părinților să continue să se armonizeze și să se materializeze în echilibrul pe care fiul îl va dezvolta treptat, acest lucru fiind dovada vie a aspirațiilor lor conjugate.

Fără îndoială, este paradoxal să începi o carte despre relația dintre mamă și fiu vorbind despre tată... Această abordare trebuie înțeleasă însă ca un mod de a arăta că, orice-ar fi, nu putem face abstracție de el... De a sublinia că undeva în inima, corpul și mintea mamei sau a fiului se simte prezența tatălui, ceea ce nu este deloc întâmplător. Îmi permite să scot în evidență faptul că, în cel mai bun caz, influența sa, chiar și în absență, are rolul de a reaminti regula care interzice incestul... Această regulă pe care tatăl e dator să o susțină și să o gireze, care dă voie iubirii să se exprime și în același timp o protejează.

Altfel spus, dincolo de tentațiile pe care le stârnește această relație, este esențial să ținem seama că, dacă fiul vine să împlinească dorința unei femei și să-i dea iluzia, în sufletul ei, că este singurul bărbat care poate fi iubit, o asemenea iluzie nu trebuie întreținută, pentru a evita suferințele nebănuite care pot decurge de aici.

Dorința mărturisită de a avea un băiat

„Când o să fiu eu mare și o să am un băiat, o să-l cheme Paul!” Așa spunea Clotilde când avea trei ani. Douăzeci de ani mai târziu, a avut primul copil. Un băiat, desigur... l-a pus numele Clovis...

„Pe mine soarta m-a răsfățat mereu... Dar niciodată nu mi-am imaginat că o să am o fată. Întotdeauna mi-am dorit un băiat. Primul copil trebuia să fie băiat. Când eram mică, păpușa mea preferată era un bebeluș. L-am ras în cap. Îl chema Alexandre, ca pe fratele meu. Mă înțelegeam bine cu fratele meu. Eram nebună după el. Am visat întotdeauna să am aceeași meserie ca el. Și când am terminat primul an de Medicină, am știut că o să devin chirurg... Tatăl meu însemna totul pentru mine. Dar el ar fi vrut să mă fac asistentă medicală.”